

מעדני שבת

פרשת מקץ תשפ"ו

גליון ת"צ

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

קנינים בקונה או מוכר לגוי

הרמב"ן כתב שלפי השיטות שמעות קונות ולא משיכה א"כ גם במתנה אינו קונה במשיכה אלא רק בקנין חצר. תוס' (ע"ז ע"א.) חולקים וס"ל שאפילו למ"ד שכסף קונה ולא משיכה, הני מילי במכר דאיכא כספא, אבל במציאה ומתנה דליכא כספא כ"ע מודו דמשיכה קונה. האחרונים תמהים א"כ מדוע צריך לעשות במבכרת גם קנין כסף וגם קנין משיכה, למה לא מספיק שהגוי ימשוך את המבכרת ולא יתכוון למכור לו אלא לתת לו במתנה.

הרעק"א (על גליון השו"ע) מציין לדברי עבודת הגרשוני שכתב שאין מתנה והפקד מפקיעין קדושת בכור לפי שבמתנה יש לחוש יותר לתקלה במכירה, כי במתנה ודאי יש לטעות ולומר מלתא בעלמא הוא דעביד אבל במכירה ונתינת מעות אין לטעות כל כך.

קנין חצר ואגב

השו"ע (יו"ד ש"כ ו') כתב גבי בהמה מבכרת ורוצה למכרה שיקבל פרוטה מהגוי ויקנה לו המקום שהבהמה עומדת שם והמקום יקנה לו חלק באם. נחלקו המפרשים האם כוונתו שיקנה בקנין אגב או בקנין חצר.

הקצות (קצ"ד סק"ג) כתב שהנחלת שבעה כתב דכיון דקנין חצר הוא מדין שליחות, דאי משום יד היה צריך הגוי להיות עומד בסמוכין לו דומיא דיד סמוכה לו, וכיון דמדין שליחות קונה החצר ואגב ק"ל דאין שליחות לגוי לא הן לדידן ולא אגב לדידהו מן אתם גם אתם לכן אין לו קנין חצר, ודוחק לומר שעכ"ל לעכו"ם יש שליח וכמו שכתב במשאת בנימין, וא"כ חצירו של עכו"ם הוי כשליח העכו"ם, כי דברי המשאת בנימין צ"ע למעשה.

הקצות עצמו כתב שמהני חצר בגוי כי מה דכתיב גם אתם וצריך להיות השליח ג"כ בן ברית הוא דוקא בשליחות ששולח אדם אבל לא בחצר, כי בחצר לא שייך בן ברית וריבתה התורה להיות שליח, א"כ בחצר לעכו"ם מהני שליחות כיון דבחצר לא שייך בן ברית.

עוד כתב הקצות שקנין אגב קרקע אינו אלא מדרבנן ולכן אפשר דבעכו"ם אינו קונה, אבל הט"ז כתב שמועיל.

קנין סודר וחליפין ואודיאת

הקצות (קצ"ה סק"א) כתב בשם תוס' שגוי קונה בחליפין, ומביא שהש"ך חולק.

הקצות (קצ"ד) כתב שישראל יכול להקנות לגוי בקנין אודיאת שמודה שהחפץ של הגוי. הפתחי חושן מסתפק אם ישראל קונה מגוי בקנין אודיאת, שהגוי מודה שהוא של ישראל, דאפשר דלא שייך בגוי הודאת בעל דין.

סיטומתא

המשנה ברורה (תמ"ח ס"ק י"ט) כתב לענין מכירת חמץ שיכול להקנותו לנכרי בשאר קנינים כגון על ידי רושם שנהגו בקצת מקומות שהלוקח רושם על דבר הנקנה כדי שיהיה לו סימן ידוע או ע"י תקיעת כף דהיינו שמכין כפיהם זה על זה או ע"י נתינת פרוטה במקומות שנהגו שכשהלוקח נותן פרוטה למוכר נגמר המקח או במקום שנהגו שמסירת המפתח הוי גמר המקח, כל מקום ומקום כפי מנהג הסוחרים חשיב הדבר כקנין.

השו"ע (חור"מ קצ"ד ב') כתב בד"א במקום שאין משפט ידוע למלך, אבל אם דין אותו המלך ומשפטו שלא יזכה בקרקע אלא מי שכתוב בשטר או הנותן דמים וכיוצא בדברים אלו עושים כפי משפט המלך.

כתיב (מא, נז) 'וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף', יש לבאר באיזה קנינים מועילים בגוי הבא לקנות מישראל. השו"ע (חור"מ קצ"ד) כתב גוי הבא לקנות קרקע מישראל אינו קונה בחזקה ולא בכסף אלא בשטר עם נתינת הכסף. הסמ"ע כתב שהטעם שהגוי אינו קונה בחזקה הוא משום שאם היה קונה בחזקה מתוך אלמותו היה מחזיק, אבל לכתוב לו שטר כולי האי לא עבדי. וכן לא מספיק קנין כסף לחוד גם במקום שאין נוהגים לכתוב שטר משום דאמרינן דגוי אנס הוא ואין אנו מאמינים לו שקנאה בלא שטר. מבואר בסמ"ע שאין קפידא שהישראל יכתוב את השטר קודם שיקבל המעות.

באופן שישראל בא לקנות קרקע מגוי כתב השו"ע שאינו קונה אלא בשטר. כי הישראל חושש שהגוי יערער ויבטל המקח ואינו סומך דעתו עד שמקבל את השטר. עוד מבואר בשו"ע שצריך שהגוי יכתוב את השטר קודם שיקבל המעות כי אחרי שקיבל המעות אין הקרקע ברשותו של הגוי.

הסמ"ע כתב שישראל קונה מגוי בחזקה עם כסף, ודוקא בכסף גרידא אינו קונה, דכיון שהחזיק תחילה חזינו דסמכה דעתו אחזקה, דאם לא כן למה עשה החזקה. הט"ז והנתיבות חולקים וס"ל שאינו קונה בחזקה.

הרמ"א כתב ששכירות מן הגוי קונים בכסף לחוד. הסמ"ע מפרש כי דוקא במכירה לא סמכה דעתו בלא שטר אבל בשכירות שהוא לזמן סמכה דעתו מאחר שקיבל הגוי דמי שכירותו. הט"ז חולק על הרמ"א. הנתיבות פוסק כהרמ"א. עוד כתב הרמ"א שאם התנה לוקח שיקנה לו קרקע בכסף לחוד קנה מיד. הט"ז הש"ך והנתיבות חולקים על זה.

מטלטלין

הרמ"א (סעי' ג') כתב וכל זה לא מיירי אלא בקרקע, אבל במטלטלין קנה בנתינת המעות.

רש"י (בכורות ג'): כתב שגוי לא קני אלא בכסף. תוס' שם בשם ר"ת תמה עליו מהגמ' (בכורות ג'): שמבואר שלפי ר' יוחנן דאמר דבר תורה מעות קונות אנו לומדים מדכתיב 'לעמיתך' שדוקא לעמיתך בכסף אבל לגוי במשיכה.

הסמ"ע (חור"מ קצ"ד) כתב שיש שיטה שלישית והיא שיטת הרמב"ם דבין גוי מישראל בין ישראל מגוי קונה במשיכה או בדמים באחד מהן לחוד.

הטור והרמ"א (יו"ד ש"כ) כתבו שיש לו בהמה מבכרת צריך למכור חלק מהבהמה לגוי כדי שלא יתחייב בדין בכור ולכן טוב להקנות לגוי אוזן הבהמה, ולרש"י צריך להקנות לו במעות ולר"ת צריך שימשוך הבהמה לרשותו או לסימטא, הילכך לצאת ידי שניהם צריך שיתן הנכרי מעות וגם ימשכנה לרשותו. הט"ז שם כתב בשם מהר"י סג"ל דאם מכר רק במעות או במשיכה הוה ספק בכור אפי' בדיעבד כיון דלא ידיעין כמאן ק"ל, אבל בתשובת רמ"א כתב שבדיעבד ק"ל כר"ת.

הסמ"ע (סק"א) כתב שהמחל הנ"ל היא דוקא בגוי הבא לקנות מישראל אבל ישראל מגוי לכו"ע קונה מטלטלים בדמים. הש"ך חולק וס"ל שגם ישראל מגוי צריך משיכה. הערוך השולחן (קצ"ד) כתב שקניין מסירה אינו קונה בגוי דזהו תקנתא דרבנן.

כתיב (מד, ה) 'הלא זה הוא אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו הרעותם אשר עשיתם', לכאורה אינו מובן מה כוונתו במה שהוסיף ואמר 'הרעותם אשר עשיתם'.
 הבית הלוי מפרש דהך אשר עשיתם קאי על הגניבה שעשו מעשה הגניבה מקולקל דאין אתם יודעים היאך ומה לגנוב, דהדרך לגנוב משולחן בעה"ב או דבר שאינו משתמש בו רק לפרקים ולא יודע להבעלים שנגנב עד לעת רחוק וכשיתוודע לאחר זמן שנגנב לא יודע מי גנבו או דבר שאינו חשוב כל כך לבעה"ב וגם אם יתודע לו תיכף לא יקפיד לרדוף אחרי הגנב. וזהו שאמר להם הלא זה הוא אשר ישתה אדוני בו וא"כ משתמש בו בכל עת, והוא נחש ינחש וע"כ הוא יקר אצלו מאד, והיה לכם להבין כי חפץ כזה אין לכם לגנוב.
 עוד יש לפרש דהך הרעותם אשר עשיתם קאי על כל המעשים והויכוחים שעברו להם עד עתה עמו ובזו הגניבה קלקלו להם הכל, דהנה באמת על גניבת הגביע אין שום מקום לחושדם כלל דכמה היה שוה הגביע מול ערך שיווי הכסף של התבואה בעת הרעב שהחזירו לו ביושר לבם, וכמו שהשיבו לו 'למה ידבר אדוני כדברים האלה הן הכסף הנמצא באמתחותינו השיבנו לו ואיך נגנב מבית אדוניך כסף או זהב', ואין שום מקום לומר שהם גנבוהו, וגם אם ימצא באמתחותם הגביע ע"כ אחר שמהו שם כדי להעליל עליהם, ורק כיון דכל מה שאמר עליהם עד עתה מרגלים אתם לראות ערות הארץ באתם הרי אמר להם שיודע הכל ע"י הגביע שמגיד לו כל הנסתרות, וכן הוא להדיא בתנחומא (מקץ ח) שהקיש הגביע ואמר רואה אני שמרגלים אתם, וחפץ כזה שמגלה כל הנסתרות הרי הוא יקר המציאות ולא יסולא בזהב אופיר ושוב אין הוכחה מהשבת הכסף שלא יגנבו חפץ יקר הערך כזה.
 וזהו שאמר להם הרעותם אשר עשיתם דכל הפעולות והויכוחים שעשיתם עד עתה להוכיח מזה אשר אתם כנים, אתם קלקלתם בגניבה זו, דאתם בעצמיכם הראיתם להודיע לכל כי כל דברי הגביע הם אמת, דמי כהחכם היודע אם הגביע חפץ יקר או לא כמוכם.

כתיב (מב, כא) 'ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת', התולדות יצחק תמה למה אמרו כן עתה ולא אמרו כן בהיותם במשמר שלשה ימים.
 ומיישב שיוסף ריחם עליהם ואמר להם 'לכו הביאו שבר רעבון בתיכם', שאיני רוצה שימותו בניכם ובנותיכם ברעב, לזה אמרו אם זה שאינו עברי מרחם על עברים כמונו ועל טפנו ונשינו ובלא שבקשנו ממנו, קל וחומר היה ראוי לנו לרחם על אחינו בהתחננו אלינו אבל אשמים אנחנו על אחינו.
 ועוד לפי שאמר את האלקים אני ירא, על הזרים, ואנו לא היה לנו יראת אלקים על אחינו.

חנוכה

השם משמאל כתב שהיונים טמאו כל השמנים שבהיכל בכוונה, ואף שבודאי ידעו דטומאה דחווה בציבור, והטעם בזה כי אמרו בגמ' (סוטה מ"ט.) רשב"א אומר בטלה טהרה בטלה טעם וריח, ובודאי שאם כן הוא בגשמיות כ"ש ברוחניות, וטעם וריח הם תורה ומצוות, וע"כ היונים שחשבו להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך התחכמו בראשונה לטמא הכל. והנה חטא ישראל היה שהתרשלו בעבודה ועשו את העבודה בלי התלהבות ורגש הנפש רק כמצות אנשים מלומדה, וזה הוא בלי טעם וריח, כי ע"כ תורה ומצוות מכוונות בשם טעם וריח, באשר טעם וריח הם חיותו של דבר וכ"כ תורה ומצוה הן חיות העולם, ובאשר ישראל פגמו אז בטעם וריח, זה נתן כח ליונים לטמא הכל ולבטל מהם לגמרי את הטעם והריח. וע"כ כשעשו תשובה ומסרו נפשם לקיים התורה והמצוות, שאין לך התלהבות ורגש הנפש יותר מזה, והושיעם הקב"ה, זכו לנס בענין טהרה שלא ידליקו שמן טמא, להורות להם שיזהרו מעתה בעבודתם שתהיה בטעם וריח. וזה שתיקנו נר חנוכה, שהוא מצוה ע"י האור דוקא, שהוא רומז להתלהבות ותורה אור, וכ"כ הלל והודאה שהם חיות והתלהבות בקדושה, ולא תיקנו סעודה שאין זה מורה על חיות.